

บทที่ 3

สภาพสังคมและเศรษฐกิจของอำเภอแม่แตง

เนื้อหาในบทนี้ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงสภาพทั่วไปและโครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอแม่แตง ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้จะอธิบายถึง ประวัติและความเป็นมาของอำเภอแม่แตง ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะภูมิอากาศ การปกครอง การคมนาคม การเกษตร การอุตสาหกรรม และส่วนที่สองกล่าวถึงสภาพทั่วไปทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบไปด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการทำเกษตร และสถานภาพทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือน อาชีพหลักและอาชีพรองของครัวเรือน จำนวนสมาชิกและแรงงานเกษตรในครัวเรือน รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน ภาวะหนี้สินและแหล่งเงินทุนที่ใช้ในการเกษตร ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นให้ผู้อ่านได้เข้าใจสภาพพื้นที่ที่ทำการศึกษา ตลอดจนสภาพทั่วไปทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร ในอำเภอแม่แตง

3.1 สภาพทั่วไปและโครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอแม่แตง

3.1.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอแม่แตง

อำเภอแม่แตงตั้งขึ้นแห่งแรกในท้องที่ตำบลบ้านเป้า ปัจจุบัน คือ บ้านเป้าหมู่ที่ 4 ตำบลบ้านเป้า เมื่อ พ.ศ. 2418 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงรับสั่งให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าหลวง) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7 ตั้งแขวงเมืองแกนขึ้นที่บ้านเป้า เรียกว่า แขวงบ้านเป้าเมืองแกน และแต่งตั้งท้าวแสนไชย ขึ้นเป็นผู้ปกครองแขวงเป็นคนแรก ต่อมาปี พ.ศ. 2435 ได้ย้ายไปตั้งที่บ้านเมืองก๊ิด หมู่ที่ 1 ตำบลก๊ิดช้าง เรียกว่า แขวงเมืองก๊ิด โดยมีขุนก๊ิด เป็นผู้ปกครองแขวง ปี พ.ศ. 2437 ได้ย้ายไปตั้งที่บ้านวังแดง หมู่ที่ 2 ตำบลอินทิล เรียกว่า แขวงเมืองแกน อีกครั้งหนึ่ง มีพ่อพรหม (กำนันพรหมกำนันคนแรกของตำบลอินทิล) เป็นผู้ปกครอง ปี พ.ศ. 2439 ได้ย้ายไปตั้งที่ แม่กะ หมู่ที่ 3 ตำบลแม่แตง เรียกว่า แขวงแม่กะ โดยมีขุนแตง (แตง) เป็นผู้ปกครองแขวง และปี พ.ศ. 2450 ได้ย้ายมาตั้งที่บ้านเหล่า (ป่าเส้า) หมู่ที่ 2 ตำบลสันมหาพน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2450 ทางกรมได้ยกฐานะเป็นอำเภอ เรียกว่า อำเภอสันมหาพน โดยมีนายอำเภอคนแรกชื่อ ขุนมิกสันสุรบาล (พื่อน) แต่เนื่องจากอำเภอสันมหาพนติดกับลำน้ำแม่แตง จึงเปลี่ยนเป็น อำเภอแม่แตง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา และได้ย้ายที่ว่าการอำเภอออกมาตั้งในที่ปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2502 โดยมี นายอำเภอแก้ว เนตรตระโยธิน เป็นนายอำเภอสมัยนั้น

3.1.2. ลักษณะทางกายภาพ

ก. ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอแม่แตง อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 (เชียงใหม่ – ฝาง) ผ่านอำเภอแมริมห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ 40 กิโลเมตร มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร 735 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง ดังรูปที่ 3.1

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอเชียงดาว อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอแมริม และอำเภอสันทราย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอพร้าว และอำเภอสันทราย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอสะเมิง และอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูปที่ 3.1 ที่ตั้งพื้นที่ศึกษาอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ข. ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอแม่แตงมีพื้นที่ทั้งหมด 1,362.784 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ภูเขา และป่าไม้ ประมาณ 70 % โดยแบ่งเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน พื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา – แม่สะ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่สูงลาดเอียงจากตะวันตก ไปทาง

ตะวันออกตอนกลาง และตอนใต้ของอำเภอเป็นที่ราบลุ่ม ทิศตะวันตกมีเทือกเขาเป็นแนวตั้งฉากจากเหนือไปใต้ กั้นระหว่างอำเภอแม่แตงกับอำเภอป่าซาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระดับความสูงตั้งแต่ 1,000 – 2,500 เมตร และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารส่วนหนึ่งของอำเภอแม่แตง แม่น้ำสำคัญของอำเภอแม่แตงมี 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำแม่แตง และแม่น้ำแม่งัด

ค. ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของอำเภอแม่แตงอยู่ภายใต้ลมมรสุม 3 ชนิด คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีลักษณะอากาศ 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มประมาณ เดือน มีนาคม ถึงเดือน พฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดในเดือน เมษายน ประมาณ 38-40 องศาเซลเซียส อิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้

ฤดูฝน เริ่มประมาณเดือน มิถุนายน ถึงเดือน ตุลาคม อิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

ฤดูหนาว เริ่มประมาณเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์อิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ

ง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำปิง น้ำแม่แตง น้ำแม่งัด น้ำตกหมอกฟ้า น้ำตกหินปูน น้ำตกถ้ำบัวตอง น้ำตกเจ็ดสี น้ำตกตาดหลวง น้ำตกแม่ราก ซึ่งแหล่งน้ำที่สำคัญที่ใช้ในการเกษตร ได้แก่

แม่น้ำปิง ต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว ไหลผ่านตำบลอินทิล ตำบลบ้านเป้า ตำบลช่อแล ตำบลแม่หอพระ และตำบลสันมหาพน แล้วไหลเข้าอำเภอแมริม ใช้ทำการเกษตรในพื้นที่ติดลำน้ำตลอดเส้นทาง

น้ำแม่แตง ต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว ไหลผ่านตำบลกีดช้าง ตำบลเมืองก้าย ตำบลบ้านช้าง ตำบลแม่แตง แล้วไหลมาบรรจบน้ำแม่ปิงที่ตำบลสันมหาพน เรียกกันว่า “สบแตง”

น้ำแม่งัด ต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอพร้าว ไหลมาบรรจบน้ำแม่ปิงที่ตำบลช่อแล ไหลผ่านตำบลช่อแล ตำบลบ้านเป้า มีการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ คือ เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล บริเวณบ้านดงหมูที่ 7 ตำบลบ้านเป้า ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตรและการผลิตกระแสไฟฟ้า

2. อุทยานแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อุทยานแห่งชาติศรีลานนา อุทยานแห่งชาติสุเทพ – ปุย

3. วนอุทยาน วนอุทยานแห่งชาติถ้ำบัวตอง

4. ป่า พื้นที่ป่าไม้สำคัญ ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง ป่าอินทิล ป่าแม่จะจวนแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา – แม่สะอะ อุทยานถ้ำบัวตอง

3.1.3 การปกครอง

อำเภอแม่แตงแบ่งการปกครองออกเป็น 13 ตำบล 128 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลสันมหาพน (10 หมู่บ้าน) ตำบลสันป่ายาง หมู่บ้าน ตำบลแม่แตง (8 หมู่บ้าน) ตำบลป่าแป๋ (14 หมู่บ้าน) ตำบลจี้เหล็ก (10 หมู่บ้าน) ตำบลเมืองเก่า (5 หมู่บ้าน) ตำบลช่อแล (16 หมู่บ้าน) ตำบลบ้านช้าง (5 หมู่บ้าน) ตำบลแม่หอพระ (9 หมู่บ้าน) ตำบลกี้ดช้าง (8 หมู่บ้าน) ตำบลสบเปิง (13 หมู่บ้าน) ตำบลอินทิล (18 หมู่บ้าน) ตำบลบ้านเป่า (7 หมู่บ้าน)

แยกเป็นเขตเทศบาลเมือง 1 แห่ง คือ เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา และเทศบาลตำบล 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลสันมหาพน และเทศบาลตำบลอินทิล องค์การบริหารส่วนตำบล 10 แห่ง ได้แก่ อบต.แม่แตง อบต.จี้เหล็ก อบต.แม่หอพระ อบต.สบเปิง อบต.บ้านเป่า อบต.สันป่ายางอบต.ป่าแป๋ อบต.เมืองเก่า อบต.กี้ดช้าง และอบต.บ้านช้าง

ก. ประชากร

อำเภอแม่แตง มีประชากร 82,038 คน แยกเป็นเพศชาย 40,985 คน (ประมาณร้อยละ 51) ส่วนเพศหญิงมีจำนวน 41,053 คน (ประมาณร้อยละ 49)

ข. การคมนาคม

การคมนาคมที่ใช้ติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ใช้ระบบคมนาคมทางบกเพียงอย่างเดียว โดยมีถนนสายหลักที่เชื่อมระหว่างอำเภอ ดังนี้

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 (เชียงใหม่ – ฝาง) เป็นเส้นทางคมนาคมหลักของอำเภอแม่แตง เนื่องจากเป็นเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับอำเภอรอบ ๆ หลายอำเภอ และยังผ่านตำบลจี้เหล็ก ตำบลสันมหาพน และตำบลอินทิล โดยถนนเส้นนี้เริ่มจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ และไปสิ้นสุดที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 (แม่มาลัย – ป่า) เป็นเส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อระหว่างอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมี 2 เส้นทางคือ เส้นทางที่เริ่มจากสามแยกแม่มาลัย บริเวณตลาดแม่มาลัย และเส้นทางที่เริ่มจากบริเวณถนนเลี้ยวเมืองของทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 ในเขตตำบลจี้เหล็ก ผ่านไปยังตำบลสบเปิง และตำบลป่าแป๋ ก่อนที่จะเข้าสู่เขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน และไปสิ้นสุดที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1001 (เชียงใหม่ – พริ้ว) เป็นเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างอำเภอแม่แตง กับอำเภอพริ้ว ซึ่งถนนเส้นนี้ได้ผ่านอำเภอแม่แตงในเขตตำบลแม่หอพระ

สำหรับการติดต่อระหว่าง อำเภอถึงตำบลส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตหรือลาดยางใช้ได้ดี ทุกฤดู ส่วนถนนจากตำบลไปยังหมู่บ้านเป็นถนนลูกรังใช้ได้ดีในฤดูแล้ง ฤดูฝนค่อนข้างลำบากถึงลำบากมาก

3.1.4 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ก. อาชีพหลักของประชากร

เนื่องจากอำเภอแม่แตงมีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย และยังมีเขื่อนแม่จันทน์ชลประทานซึ่งเป็นแหล่งน้ำชลประทานสำคัญ ทำให้สภาพพื้นที่การเกษตรโดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ดังนั้น ประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอแม่แตง จึงยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 75 รองลงมาได้แก่ อาชีพค้าขาย อาชีพในภาคอุตสาหกรรม อาชีพรับจ้างและอื่น ๆ ตามลำดับ (ตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 ร้อยละของอาชีพในเขตอำเภอแม่แตงปี 2555

อาชีพ	ร้อยละ
อาชีพเกษตรกรรม	75.00
อาชีพค้าขาย	10.00
อาชีพในภาคอุตสาหกรรม	4.00
อาชีพรับจ้างและอื่น ๆ	11.00
รวม	100.00

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตง, 2555

ข. การเกษตร

อำเภอแม่แตง มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 92,477 ไร่ พื้นที่การเกษตรร้อยละ 32 เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการทำไร่ และร้อยละ 30 เป็นพื้นที่ทำนา รองลงมาเป็นพื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ดังแสดงในตารางที่ 3.2 โดยแยกเป็นพื้นที่ทำการเกษตรต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 3.2 จำนวนพื้นที่ทำการเกษตรปี 2555

พื้นที่ทำการเกษตร	จำนวนพื้นที่ปลูก (ไร่)	ร้อยละ
พื้นที่ทำไร่	29,886	32.16
พื้นที่ทำนา	28,236	30.90
พื้นที่ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น	22,367	24.07
พื้นที่ปลูกพืชผัก	10,380	11.17
พื้นที่ไม้ดอก – ไม้ประดับ	55	0.06
พื้นที่อื่น ๆ	1,523	1.64
รวม	92,447	100.00

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตง, 2555

จากลักษณะภูมิประเทศของอำเภอแม่แตง ที่มีทั้งพื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ที่เป็นเทือกเขา ทำให้มีการทำการเกษตรที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะกับลักษณะของแต่ละพื้นที่ การผลิตทางการเกษตรที่สำคัญได้แก่

สัตว์เศรษฐกิจ ได้แก่ โคเนื้อ โคนม สุกร เป็ด และไก่

พืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าวนาปี ถั่วเหลือง ยาสูบ ลำไย ลิ้นจี่ กระเทียม มันฝรั่ง ชา กาแฟ และพืชผักต่าง ๆ เป็นต้น

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของอำเภอแม่แตงมีความหลากหลาย พืชที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกจึงแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ โดยในปีการผลิต 2553/2554 พืชที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกมากที่สุดคือข้าวนาปี ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูก 28,714 ไร่ มีปริมาณผลผลิตทั้งหมด 19,906 ตัน รองลงมาได้แก่ ลำไย ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูก 15,226 ไร่ มีปริมาณผลผลิตทั้งหมด 12,181 ตัน ดังแสดงในตารางที่ 3.3

ตารางที่ 3.3 จำนวนเกษตรกร จำนวนพื้นที่ปลูก และปริมาณผลผลิต ของพืชแต่ละชนิด ปีการผลิต 2553/2554

ชนิดพืช	จำนวนเกษตรกร	จำนวนพื้นที่ปลูก	ปริมาณผลผลิต
	(ราย)	(ไร่)	(ตัน)
ข้าวนาปี	4,401	28,714	19,906
ลำไย	2,481	15,226	12,181
ชา	1,200	14,038	7,019
ถั่วเหลือง	1,098	5,025	1,508

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

ชนิดพืช	จำนวนเกษตรกร (ราย)	จำนวนพื้นที่ปลูก (ไร่)	ปริมาณผลผลิต (ตัน)
ลิ้นจี่	1,081	4,952	2,476
มะม่วง	896	1,920	960
ข้าวนาปรัง	773	4,739	3,706
กาแฟ	725	2,420	436
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	705	6,641	5,274
กระเทียม	481	2,447	8,425
มันฝรั่ง (แอตแลนติก)	173	1,022	2,554
ส้มเขียวหวาน	156	854	1,708
ข้าวโพดหวาน	102	277	604

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตง, 2554

ค. การอุตสาหกรรม

เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้น อุตสาหกรรมที่มีอยู่ส่วนใหญ่จึงเป็นอุตสาหกรรมเกษตร โดยมีโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับอนุญาตดำเนินการและประกอบการ จำนวน 72 แห่งดังนี้

1. โรงงานอุตสาหกรรมฝักและผลไม้กระป๋อง	จำนวน 1 แห่ง
2. โรงบ่มยาสูบ	จำนวน 2 แห่ง
3. โรงสีข้าวขนาดกลางและขนาดเล็ก	จำนวน 68 แห่ง

ง. การเงินการธนาคาร

สถาบันการเงินในรูปแบบธนาคารมีจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) ธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

3.2 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าของที่ดิน

เนื่องจากอำเภอแม่แตงมีความหลากหลายของสภาพพื้นที่และชนิดพืชที่ทำการปลูก ในการศึกษาจึงได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างตามความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ เพื่อให้ตัวอย่างมีการกระจายตัว

โดยรวมรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้งหมดจำนวน 81 ราย รวมจำนวนที่ดินตัวอย่าง 100 แปลง (เกษตรกรบางรายเป็นเจ้าของที่ดินที่ใช้ในการเกษตรมากกว่าหนึ่งแปลง) ดังแสดงในตารางที่ 2.1 (ดูหน้าที่ 23) และในส่วนนี้ได้กล่าวถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างโดยแบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 เพศ และอายุของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบสูงสุดในการปกครองและอุปถัมภ์สมาชิกในครัวเรือน และยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจของครัวเรือน จากการสำรวจพบว่า ครัวเรือนของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีหัวหน้าครัวเรือน เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 95 และมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศหญิงเพียง ร้อยละ 5 โดยส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนจะมีอายุระหว่าง 50 – 59 ปี คิดเป็นร้อยละ 52 รองลงมาคือช่วงอายุระหว่าง 40 – 49 ปี คิดเป็นร้อยละ 26 ดังแสดงในตารางที่ 3.4 ทั้งนี้เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่เพศชายจะเป็นผู้นำครอบครัว คนที่อาวุโสที่สุดในครัวเรือนจะได้รับความเคารพและความไว้วางใจจากครอบครัวเพราะผ่านประสบการณ์ในการทำเกษตรมากกว่าจึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ นอกเสียจากผู้เป็นพ่อ ปู่/ตา มีอายุมากจนไม่สามารถเป็นแรงงานหลักในครอบครัวได้แล้ว จึงส่งต่ออำนาจการตัดสินใจให้กับแรงงานหลักในครอบครัวเพื่อเป็นหัวหน้าครัวเรือนต่อไป

ตารางที่ 3.4 จำนวน และร้อยละของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามเพศ และช่วงอายุ

เพศและอายุของหัวหน้าครัวเรือน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศของหัวหน้าครัวเรือน		
ชาย	77	95.06
หญิง	4	4.94
รวม	81	100.00
ช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือน		
ต่ำกว่า 40 ปี	2	2.47
40-49 ปี	21	25.93
50-59 ปี	42	51.85
60-69 ปี	12	14.81
70 ปี ขึ้นไป	4	4.94
รวม	81	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.2 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

จากการสำรวจ พบว่า ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 คิดเป็นร้อยละ 63 รองลงมาคือจบการศึกษาที่ระดับประถมศึกษาปีที่ 5 - 7 คิดเป็นร้อยละ 19 ดังแสดงในตารางที่ 3.5 ซึ่งสอดคล้องกับผลการสำรวจก่อนหน้านี้ที่พบว่าระดับอายุของหัวหน้าครัวเรือนค่อนข้างสูง เพราะในอดีตสถาบันการศึกษามีจำกัดและยังไม่ค่อยมีใครให้ความสำคัญกับการศึกษามากนัก การคมนาคมก็ยังไม่สะดวกทำให้การเดินทางเพื่อไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก อีกทั้งในอดีตเทคโนโลยีในการเกษตรหรือเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยังมีประสิทธิภาพค่อนข้างต่ำ ทำให้มีความต้องการแรงงานในภาคการเกษตรค่อนข้างสูง ดังนั้นเมื่อบุตรหลานเรียนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ก็จะออกมาเป็นแรงงานในภาคการเกษตร

ตารางที่ 3.5 จำนวนและร้อยละของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ได้รับการศึกษา	1	1.23
ประถมศึกษาปีที่ 1-4	51	62.96
ประถมศึกษาปีที่ 5-7	15	18.52
มัธยมศึกษา 1-3	6	7.41
มัธยมศึกษา 4-6	5	6.17
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ	1	1.23
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง	1	1.23
ปริญญาตรี	1	1.23
รวม	81	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.3 ประสบการณ์ในการทำเกษตรของหัวหน้าครัวเรือน

ในการทำเกษตรนั้นประสบการณ์นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะในกระบวนการผลิต มักจะมีสิ่งรบกวนที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ปัญหาโรคและแมลงระบาด หรือความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ในการคาดการณ์ก่อนที่จะตัดสินใจทำการผลิตพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง จากการสำรวจพบว่า หัวหน้าครัวเรือนมีประสบการณ์ในการทำเกษตรมาแล้ว 30 – 39 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีความถี่มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 38

รองลงมามีประสบการณ์ในการทำเกษตรมาแล้ว 20 – 29 ปี คิดเป็นร้อยละ 27 ดังแสดงในตารางที่ 3.6 ทั้งนี้เนื่องจากการทำการเกษตรต้องอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลักเกษตรกรส่วนใหญ่จึงมีประสบการณ์ในการทำการเกษตรกันมาตั้งแต่เด็ก (เมื่อเทียบกับช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือน) และเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ คนที่ไม่ได้เรียนต่อก็จะยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักในการหาเลี้ยงตนเองจึงทำให้มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรหลายปี

ตารางที่ 3.6 จำนวนและร้อยละของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามประสบการณ์ในการทำการเกษตร

ประสบการณ์ในการทำการเกษตร	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 10 ปี	4	4.94
10-19 ปี	6	7.41
20-29 ปี	22	27.16
30-39 ปี	31	38.27
40-49 ปี	13	16.05
50 ปีขึ้นไป	5	6.17
รวม	81	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.4 สถานภาพทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือน

สถานภาพทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือนแสดงถึงบทบาท หรือตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม ซึ่งเป็นการยอมรับทางสังคมที่เกษตรกรได้รับจากชุมชน หรือจากการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง จากการสำรวจพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 64 มีตำแหน่งสังคม และมีเกษตรกรบางรายที่ไม่มีตำแหน่งทางสังคมอะไรเลย คือ ไม่ได้เป็นสมาชิกของการรวมกลุ่มทางสังคม หรือไม่ได้รับตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ในชุมชนเลย จำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 36 โดยตำแหน่งที่เกษตรกรได้รับที่มีความถี่มากที่สุดคือ กรรมการกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 54 ของจำนวนเกษตรกรที่มีตำแหน่งทางสังคม รองลงมาเป็นสมาชิกสหกรณ์ต่าง ๆ / สมาชิก ธ.ก.ส.¹ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 22 ของจำนวนเกษตรกรที่มีตำแหน่งทางสังคม นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งหน้าที่อื่น ๆ อีก เช่น ตัวแทนเกษตรกรประจำตำบลหรือหมู่บ้าน

¹ ธ.ก.ส. หมายถึง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

อปพร.² อสม.³ ชรบ.⁴ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ตำแหน่งทางสังคมที่เกษตรกรได้รับจะเป็นตำแหน่งทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย และเกษตรกรบางรายก็จะได้รับตำแหน่งสังคมหลายตำแหน่ง เช่น เป็นทั้งประธานกองทุนหมู่บ้าน ประธานกองทุนยาสูบ ประธานสมาคมฉาบฉวยสังเคราะห์ ดังแสดงในตารางที่ 3.7

ตารางที่ 3.7 จำนวนและร้อยละของหัวหน้าครัวเรือน จำแนกตามสถานภาพและตำแหน่งทางสังคม

รายการ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
สถานภาพทางสังคม		
มีตำแหน่งทางสังคม	52	64.20
ไม่มีตำแหน่งทางสังคม	29	35.80
รวม	81	100.00
ตำแหน่งทางสังคม		
กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	28	53.85
สมาชิกสหกรณ์ต่าง ๆ /สมาชิก ธ.ก.ส.	19	36.54
อปพร./อสม./ชรบ.	9	17.31
ตัวแทนเกษตรกรประจำตำบล/หมู่บ้าน	9	17.31
ประธาน/กรรมการสมาคมฉาบฉวยสังเคราะห์	3	5.77
ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	4	7.69
อื่น ๆ	13	25.00
จำนวนผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมทั้งหมด	52	100.00

หมายเหตุ: หัวหน้าครัวเรือนบางรายมีตำแหน่งทางสังคมมากกว่า 1 ตำแหน่ง

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.5 อาชีพหลักของครัวเรือน

อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่สร้างรายได้หลักให้กับครัวเรือน และเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในครั้งนี้เป็นเกษตรกร ดังนั้นอาชีพหลักส่วนใหญ่จึงเป็นการทำเกษตรกรรม จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยึดการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักจำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ

² อปพร. หมายถึง อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน

³ อสม. หมายถึง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

⁴ ชรบ.หมายถึง ชุดรักษาความสงบเรียบร้อยประจำหมู่บ้าน

91 รองลงมาคือ รับราชการ (ได้แก่ รับราชการ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ส่วนที่เหลือได้ยึดอาชีพค้าขาย และนักรการภารโรง เป็นอาชีพหลัก ดังแสดงในตารางที่ 3.8

ตารางที่ 3.8 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามอาชีพหลัก

อาชีพหลัก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรรวม	74	91.36
รับราชการ	5	6.17
ค้าขาย	1	1.23
นักรการภารโรง	1	1.23
รวม	81	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.6 อาชีพรองของครัวเรือน

อาชีพรองเป็นอีกอาชีพที่สร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยึดอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรอง จำนวน 51 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 63 ซึ่งมีการรับจ้างทั้งในภาคการเกษตร และรับจ้างทั่วไป ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพรองนั้นเป็นรายเดียวกับที่รับราชการ ค้าขาย และนักรการภารโรง เป็นอาชีพหลักในตารางที่ 3.8 ซึ่งมีจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 9 นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรบางรายที่ไม่อาชีพรอง นั่นคือยึดการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักเพียงอาชีพเดียว อีกจำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 22 ดังแสดงในตารางที่ 3.9

ตารางที่ 3.9 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามอาชีพรอง

อาชีพรอง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รับจ้าง	51	62.96
เกษตรกรรวม	7	8.64
ค้าขาย	3	3.70
อื่นๆ	2	2.47
ไม่มีอาชีพรอง	18	22.22
รวม	81	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.7 จำนวนสมาชิกและจำนวนแรงงานครัวเรือนของเกษตรกร

ในการผลิตทางการเกษตรแรงงานนับว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญมากเนื่องจากเครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในการเกษตรมีราคาสูงประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ทำเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก การลงทุนในเครื่องจักรที่มีราคาสูงจึงยังไม่คุ้มค่างั้นแรงงานที่ถูกนำมาใช้ในภาคเกษตรจึงเป็นแรงงานคน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกภายในครัวเรือน ดังนั้นแรงงานจะมากหรือน้อยนั้นจึงขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน จากการสำรวจพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คนต่อครัวเรือน เป็นเพศชายเฉลี่ย 2 คนต่อครัวเรือน เป็นเพศหญิงเฉลี่ย 2 คนต่อครัวเรือน เป็นจำนวนแรงงานในภาคเกษตรเฉลี่ย 2 คนต่อครัวเรือน ซึ่งเฉลี่ยแล้วเป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 1 คน ดังแสดงในตารางที่ 3.10 สังเกตได้ว่าจำนวนแรงงานในภาคเกษตรเป็นเพียงครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนที่เหลือมักอยู่ในวัยเด็ก หรือวัยรุ่น ซึ่งไม่ได้เป็นแรงงานหลักในภาคการเกษตร ส่วนครอบครัวที่มีสมาชิกวัยแรงงานส่วนใหญ่แรงงานก็จะออกไปทำงานนอกภาคเกษตร ทำให้ในครัวเรือนหนึ่ง ๆ จะมีเพียงหัวหน้าครัวเรือนและคู่สมรสเท่านั้นที่ยังเป็นแรงงานในภาคเกษตร

ตารางที่ 3.10 จำนวนเฉลี่ยสมาชิกและแรงงานครัวเรือนในภาคการเกษตรของเกษตรกร (n = 81)

จำนวนสมาชิกและจำนวนแรงงานครัวเรือน	จำนวน (คน)
<u>จำนวนสมาชิกในครัวเรือน</u>	3.69
ชาย	1.75
หญิง	1.94
<u>จำนวนแรงงานในภาคเกษตร</u>	1.84
แรงงานชาย	1.04
แรงงานหญิง	0.80

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.8 รายได้ของครัวเรือน

รายได้ของครัวเรือน อาจเป็นรายได้ที่เป็นเงินสด (รายได้ที่เกิดจากการขายผลผลิต และรายได้จากการรับจ้าง) และ/หรือรายได้ที่ไม่เป็นเงินสด (มูลค่าของผลผลิตที่เกิดจากการปลูกเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน) จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีรายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ 227,941 บาทต่อปี เป็นรายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 178,155 บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 78 จากรายได้ทั้งหมด และเป็นรายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 49,786

บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 22 จากรายได้ทั้งหมด ดังแสดงในตารางที่ 3.11 ซึ่งสาเหตุที่ทำให้รายได้ในภาคการเกษตรมากกว่ารายได้นอกภาคการเกษตรนั้น เนื่องมาจากอาชีพหลักของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นการทำเกษตรกรรม ดังนั้นรายได้ของครัวเรือนส่วนใหญ่จึงมาจากการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งรวมมูลค่าทั้งที่เกษตรกรผลิตเพื่อขายและผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยยังไม่ได้หักต้นทุนการผลิต ส่วนรายได้นอกภาคการเกษตรของครัวเรือนนั้นส่วนใหญ่เป็นรายได้จากการรับจ้าง รายได้ที่เกิดจากบุตรหลานส่งมาให้ และจากเบี้ยเลี้ยงคนชรา

ตารางที่ 3.11 รายได้ในภาคการเกษตร และรายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ยของครัวเรือน (n = 81)

รายได้	จำนวนรายได้ (บาท/ปี)	ร้อยละ
รายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย	178,155.26	78.16
รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย	49,785.80	21.84
รวม	227,941.06	100.00

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.9 รายจ่ายของครัวเรือน

ในแต่ละครัวเรือนจะมีรายจ่ายที่แตกต่างกันไป แต่สิ่งที่เหมือนกันคือ รายจ่ายที่เกิดจากการบริโภคและอุปโภค สินค้าต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิต จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีรายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือนละ 91,166 บาทต่อปี ซึ่งรายจ่ายที่มากที่สุดของครัวเรือนเป็นรายจ่ายค่าอาหารเฉลี่ยครัวเรือนละ 38,623 บาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 42 รองลงมาได้แก่ รายจ่ายค่าการศึกษาบุตร รายจ่ายค่ารักษาพยาบาล/ค่าฌาปนกิจ และรายจ่ายค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 3.12 ในส่วนของรายจ่ายค่าใช้จ่ายอื่น ๆ นั้นได้แก่ ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ค่าน้ำมัน ค่าภาษีสังคม ฯลฯ อย่างไรก็ตามรายจ่ายที่กล่าวมานี้ยังไม่ได้นำรายจ่ายที่เกิดขึ้นจากเงิน และต้นทุนการผลิตพืชเข้ามาคำนวณด้วย

และจากการสำรวจยังพบว่าเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง มีหนี้สินเฉลี่ย 108,309 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้สินที่เกิดจากการกู้มาซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ซ่อมรถยนต์ หรืออุปกรณ์การเกษตรที่มีราคาสูง

ตารางที่ 3.12 รายจ่าย และหนี้สินเฉลี่ยของเกษตรกร (n = 81)

รายจ่ายและหนี้สิน	จำนวน (บาท/ปี)	ร้อยละ
รายจ่าย		
รายจ่ายค่าอาหาร	38,622.70	42.37
รายจ่ายค่าการศึกษาบุตร	22,276.30	24.43
รายจ่ายค่ารักษาพยาบาล/ค่าฌาปนกิจ	12,350.65	13.55
รายจ่ายค่าใช้จ่ายอื่น ๆ	17,916.81	19.65
รวม	91,166.46	100.00
หนี้สินเฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน)	108,308.64	

ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555

3.2.10 แหล่งเงินทุนที่ใช้ในการเกษตร

สิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาอยู่คู่กับเกษตรกรไทยมานาน คงหนีไม่พ้นปัญหาการขาดแคลนเงินทุนที่ใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย และวิธีการแก้ปัญหาที่หนีไม่พ้นการกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบ จากการสำรวจ พบว่า ในปีการผลิต 2554 เกษตรกรมีการกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้ในการเกษตร จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 68 ส่วนเกษตรกรอีกจำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 32 ใช้แต่เงินทุนของตนเอง โดยไม่มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนต่าง ๆ โดยแหล่งกู้ยืมเงินหลักที่ใช้ในการเกษตรของเกษตรกร คือ กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีการกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านทั้งหมด 22 คน คิดเป็นร้อยละ 40 ของจำนวนผู้กู้เงิน รองลงมาได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 33 ของจำนวนผู้กู้เงิน ดังแสดงในตารางที่ 3.13 ซึ่งเกษตรกรบางรายมีการกู้ยืมเงินมากกว่าหนึ่งแหล่ง เช่น กู้ทั้งจากกองทุนหมู่บ้านและโครงการแก้ปัญหาคาความยากจน (กข.คจ) การกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้ในการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมเงินในระยะสั้น นั่นคือมีกู้ยืมเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ในช่วงต้นฤดูการผลิต และเมื่อขายผลผลิตได้หมดแล้วจึงใช้เงินคืน

ตารางที่ 3.13 แหล่งเงินทุนที่ใช้ในการเกษตรของเกษตรกร

รายการ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
<u>เงินทุนที่ใช้ในการเกษตร</u>		
<u> <u> </u></u>		
<u> <u> </u></u>	55	67.90
<u> <u> </u></u>	26	32.10
<u> <u> </u></u>	81	100.00
<u>แหล่งกู้ยืมเงินทุนที่ใช้ทำเกษตร</u>		
<u> <u> </u></u>	22	40.00
<u> <u> </u></u>	18	32.73
<u> <u> </u></u>	13	23.64
<u> <u> </u></u>	4	7.27
<u> <u> </u></u>	4	7.27
<u> <u> </u></u>	55	100.00

หมายเหตุ: บางครัวเรือนอาจกู้ยืมมากกว่า 1 แหล่ง
ที่มา: จากการสำรวจเมื่อ เดือน มกราคม 2555